

Korona opettajan osaamisen haastajana

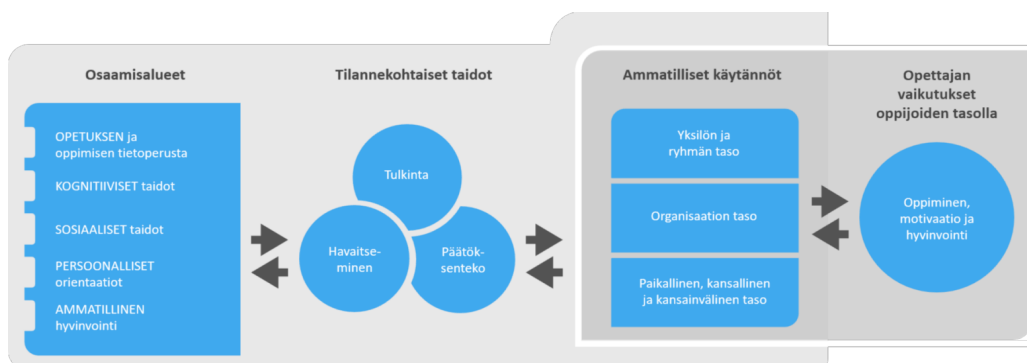
Anu Warinowski, Riitta-Leena Metsäpelto, Mirva Heikkilä
& Mirjamaija Mikkilä-Erdmann

Tässä puheenvuoroartikkelissa tarkastelemme suomalaisen opettajan osaamista suhteessa korona-ajan tuomiin uusiin opettajuuden haasteisiin. Väitämme, että se tutkimusperusteinen, yhteisöllinen näkemys opettajan osaamisesta, joka on koottu Opettajan osaamisen karttaan, antaa hyvät lähtökohdat toimia muuttuvissa tilanteissa sekä tukee opettajan osaamista myös tulevaisuudessa. Etäopetukseen siirtyminen muutaman päivän varoitusajalla, hybridiopetuksen järjestäminen, koronatoimista huolehtiminen ja kriisin keskellä oppilaiden oppimisen ja hyvinvoinnin tukeminen ovat asettaneet opettajille ja heidän osaamiselleen uudenlaisia haasteita.

Keväällä 2020 koronapandemia iski myös Suomeen ja suomalaisiin kouluihin perusopetuksesta korkeakouluihin. Etäopetuksen myötä opettajan työ muuttui lähes yhdessä yössä. Kotiympäristössä opettajien työ ja ammattitaito tulivat aiempaa näkyvämmäksi oppilaiden vanhemmille. Myös koulun rooli hyvinvoinnin ylläpitäjänä ja syrjäytymisen ehkäisijänä korostui, koska arjen rutiinien säilyttäminen oli monelle lapselle ja nuorelle vaikeaa. Toisaalta suomalainen opettajankoulutus, joka vahvistaa opettajien autonomiaa ja omaa toimijuutta, on luonut pohjaa myös kriisitilanteissa toimimiseen.

Opettajan osaamisen kartta opettajan laaja-alaisen asiantuntijuuden kuvaajana

Opettajan työ on monipuolista osaamista edellyttävää asiantuntijatyötä. Tämän osaamisen tutkimusperustaista kartoittamista tehtiin opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamassa ”Opettajankoulutuksen valinnat – ennakoivaa tulevaisuustyötä” -kehittämishankkeessa (OVET-hanke) vuosina 2017–2020 (<https://sites.utu.fi/ovet/>). Seitsemän yliopiston opettajankouluttajat ja tutkijat kehittivät yhteisöllisesti *Moniulotteisen opettajan osaamisen prosessimallin*, *MAP-mallin*, jota kutsumme myös *Opettajan osaamisen kartaksi* (Kuva 1). Mallin kehittämistyön lähtökohtana oli rakentaa tutkimusperustaisesti yhteistä ymmärrystä opettamisesta ja opettajan työstä neuvottelujen ja jaettujen merkityksenantojen avulla. Näkökulmana oli opettajan ammatillisen kehittymisen ymmärtäminen jatkumona opiskelijavalintavaiheesta koulutuksen kautta työelämään. MAP-mallin kehittäminen osallisti yliopistojen henkilöstöä yli vuoden kestävään yhteiseen prosessiin.

Kuva 1. Opettajan osaamisen kartta eli moniulotteinen opettajan osaamisen malli (MAP-malli ks. tarkemmin (<https://sites.utu.fi/ovet/hanke/moniulotteinen-opettajan-osaamisen-malli-map/>)).

MAP-mallissa opettajan laaja-alaista osaamista lähestytään kolmesta näkökulmasta (kuva 1; ks. Blömeke ym. 2015; Metsäpelto ym. 2020). Opettajan osaaminen näyttäytyy ensinnäkin taitavina opettamiseen ja kasvattamiseen kytkeytyvinä ammatillisina käytäntöinä ja toimintatapoina. Toiseksi, opettajan osaaminen sisältää autenttisisissa oppimistilanteissa tarvittavaa kykyä havaita oppimisen kannalta merkityksellisiä tapahtumia, liittää ne teoreettiseen tai pedagogiseen ymmärrykseen ja tehdä pedagogisesti perusteltuja päätöksiä. Kolmanneksi, opettajan osaamista tarkastellaan taitavan ammatillisen toiminnan mahdollistavina valmiuksina ja potentiaaleina. Nämä laaja-alaiset osaamisalueet sisältävät esimerkiksi tietoja, vuorovaikutustaitoja, eettisiä sitoumuksia ja kognitiivisia ajattelun taitoja, joiden avulla opettajat kykenevät toimimaan autonomisesti tehden opetusta koskevia päätöksiä omaan asiantuntijuuteensa nojaten, hakemaan ratkaisuja opettajan työn monimutkaisissa haastetilanteissa sekä kehittymään ammatillisesti.

Koronatilanne on muuttanut opettamista radikaalisti. Erityisesti mediassa käydyssä keskustelussa ovat korostuneet opettajan digitaaliset taidot, jotka sisältyvät MAP-mallissa opettajan pedagogiseen sisältötietoon. Haluamme tuoda tähän keskusteluun erityisesti kolme näkökulmaa, jotka ovat korostuneet koronatilanteessa Opettajan osaamisen mallin näkökulmasta. Nämä opettajan osaamisessa korostuneet asiat ovat (1) yleiset kognitiiviset taidot, (2) hyvinvointiosaaminen sekä (3) tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusosaaminen.

Kognitiiviset taidot ja toimijuus korostuivat koronatilanteessa

Kognitiiviset taidot ovat Opettajan osaamisen kartassa yksi keskeinen osaamisalue (kuva 1). Opettajan työssä on paljon kognitiivisia (tiedollisia) toimintoja. Näitä ovat esimerkiksi kyvyt muistaa, käsitellä ja kriittisesti arvioida tietoa sekä kommunikoida selkeästi argumentoiden. Opettajan työssä tärkeitä kognitiivisia taitoja ovat myös kyvyt määritellä ja ratkoa ongelmia sekä toimia luovasti ja innovatiivisesti. Lisäksi metakognitiiviset taidot – eli kyvyt suunnitella, seurata ja arvioida omaa toimintaa – ovat opettajan työn keskiössä.

Koronapandemian vaikutukset koulujen arkeen haastoivat opettajien kognitiivisia taitoja ja ennennäkemättömällä tavalla. Maaliskuussa 2020 tapahtunut nopea siirtyminen etäopetukseen edellytti opettajilta kykyä kehittää ja toteuttaa opetusta uudella tavalla, johon suomalaisilla opettajilla oli kuitenkin kansainvälisesti katsoen hyvät edellytykset. Siirtymässä etäopetukseen luovuudesta ja taidosta ratkoa yllättäviä ongelmia sekä avoimuudesta muu-

tokselle ja totutusta poikkeaville näkökulmille oli opettajien ja oppilaiden uudessa arjessa monenlaista hyötyä.

Suomalaiselle opettajalle ominainen autonominen rooli tarkoitti, että opettajilla oli etäopetuksen toteuttamisessa paljon itsenäistä päätäntävaltaa. Etäopetukseen siirtymän alussa se saattoi näyttäytyä oppilaille ja perheille opetuksen toteuttamistapojen vaihtelevuutena ja jopa sekavuutena. Toimivampia opetuksen toteutustapoja rakennettiin kuitenkin nopeasti, kun opettajayhteisöt arvioivat omaa toimintaa, hakivat yhdessä ratkaisuja ja oppivat yhteisöllisesti tietoa ja materiaaleja jakaen.

Koronapandemian muuttuessa yhä vakavammaksi terveysongelmaksi siihen liittyvä uutisointi ja sosiaalisen median viestintä on ollut varsin laajamittaista sisältäen luotettavuudeltaan monitasoista tietoa. On selvää, että sairautta koskevan tiedon vastaanottaminen ja omaksuminen on edellyttänyt opettajilta tiedon ja tietolähteiden kriittistä puntarointia, tiedon syventymisen valpasta seuraamista sekä kykyä välittää tietoa oppilaiden ikätasolle sopivalla tavalla. Korona-aikana on ollut tärkeää ymmärtää tietoa sekä kommunikoida kouluyhteisön lisäksi sekä perheiden että muiden toimijoiden (esim. terveysviranomaisten) kanssa.

Koronapandemia onkin vaatinut opettajilta episteemistä toimijuutta – aktiivista otetta tietoon ja sen tuottamiseen. Esimerkiksi luokanopettajan koulutuksessa opiskeleville rakentuu viiden vuoden aikana käsitys siitä, miten kasvatustieteellistä tietoa tuotetaan, ja tiedon tuottamista harjoitellaan monella tavalla, huipentumana empiirinen pro gradu -tutkielma. Toimijuuden tunne kannattelee myös opettajan hyvinvointia, kun hän voi luottaa omiin pedagogisiin ratkaisuihinsa kriisin keskellä.

Koronatilanne haastaa hyvinvointia

Opettajan osaamisen kartassa ammatillinen hyvinvointi on nostettu yhdeksi keskeiseksi osaamisalueeksi (kuva 1). Sen keskeisimmiksi käsitteiksi määrittäytyivät työhyvinvointi, stressinhallinta ja resilienssi. Opettajan työhyvinvointia ovat yhtäältä tyytyväisyys, sitoutuminen työhön, omistautuminen sekä työhön uppoutuminen ja toisaalta kyky selvitä työhön liittyvistä haasteista ja sopeutua vaativissakin muutostilanteissa. Kuormituksen kasvaessa stressinhallinta on kykyä selviytyä työhön liittyvistä tehtävistä, odotuksista ja kuormitustekijöistä hyödyntämällä yksilöllisiä ja yhteisöllisiä resursseja. Opettajan ammatillisen hyvinvoinnin lisäksi opettajan osaamisen kartassa nostetaan esiin myös oppijan hyvinvointi opetuksen tuloksena pelkän oppimisen sijaan.

Koronatilanne on haastanut erityisesti opettajien ja oppijoiden hyvinvointia. Koronatilanne on lisännyt opetusalan työn kuormittavuutta (mm. Miettinen 2020), ja siksi henkilöstön jaksamista ja hyvinvointia tulee tukea (mm. Karvi 2020). Lisäksi mitä kauemmin koronatilanne on kestänyt, sitä enemmän ovat nousseet esiin oppijoiden hyvinvointihaasteet eri koulutusasteilla. Huonosti voivat oppijat voivat yhä huonommin (Lonka 2020). Myös oppijoiden hyvinvoinnin tukemisessa opettajien hyvinvointiin liittyvä osaaminen on tärkeässä roolissa. Tämä hyvinvoinnin tukemistyö jatkunee vielä koronatilanteen helpottumisen jälkeenkin.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusosaaminen tarpeen koronatilanteen jälkihoidossa

MAP-malli kuvaa yksittäisen opettajan osaamista (kompetensseja) ja perustuu kasvatustieteelliseen oppimisen tutkimukseen. Tämä yksilönäkökulma oli välttämätön opiskelijavalintavaiheessa tarvittavan osaamisen kartoittamiseksi. MAP-malliin on kuitenkin jo sen luo-

misvaiheessa haluttu ottaa mukaan myös kasvatuksen sosiologia ja kasvatushistoriallisia näkökulmia. Vaikka eksplisiittisesti käsitteitä tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ei mallissa (kuva 1) ole nähtävissä, sisällöllisesti ne ovat mallissa vahvasti mukana.

Yhteiskuntalukutaitoon liittyvät erityisesti ensimmäiseen osaamisalueeseen sisältyvä *kontekstuaalinen tieto* sekä toiseen osaamisalueeseen eli yleisiin kognitiivisiin taitoihin kuuluva *kriittinen ajattelu*. Kontekstuaalisella tiedolla ymmärrämme tietämystä koulujärjestelmän lisäksi erityisesti kouluympäristöstä, kuten luokasta ja sen oppilaista, heidän koti- taustoistaan, koulun toimintakulttuurista sekä koulun toimintaan paikallisesti ja yhteiskunnallisesti vaikuttavista tekijöistä (vrt. Shulman 1987). Kriittinen ajattelu on analyysoivaa, arvioivaa ja kyseenalaistavaa tiedon, oman ajattelun ja esimerkiksi koulun käytänteiden tarkastelua ja reflektointia sekä uusia näkökulmia etsivää ongelmanratkaisua (ks. esim. Dweyer, Hogan & Stewart 2014).

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusosaamiseen kytkeytyvät erityisesti kolmanteen osaamisalueeseen eli sosiaalisiin taitoihin liittyvät *moninaisuutta koskeva osaaminen* sekä *kulttuurienvälinen osaaminen ja vuorovaikutustaidot*. Moninaisuuteen liittyvässä osaamisessa keskeistä on monenlaisuuden arvostus sekä ymmärrys siitä, että jokainen ihminen on erityinen, omanlaisensa omine edellytyksineen ja taustoineen. Moninaisuusosaamisella viitataan myös näkemykseen ja toimiin, jotka koskevat oikeudenmukaista kohtelua ja toimijoiden osallisuuden edistämistä. Moninaisuusosaamiskäsite pohjautuu inklusiivisen pedagogiikan periaatteisiin (ks. esim. Spratt & Florian 2015).

Kulttuurienvälinen osaaminen ja vuorovaikutus ovat yksilön tietoisuutta ja herkkyyttä toimia vuorovaikutuksessa kulttuurisesti moninaisessa kontekstissa arvostavasti ja ymmärtävästi. Kulttuurisia kategorioita ovat esimerkiksi etnisyys, kieli, ikä, uskonto, sukupuoli, seksuaalisuus sekä sosiaalinen luokka. Kulttuurinen moninaisuus ilmenee usein erontekojen risteysinä (intersektionaalisuus) ja on luonteeltaan tilannesidonnaista. MAP-mallissa on haluttu korostaa oppijoiden moninaisen taustan laajaa ymmärrystä ja sen huomioonottamista opettajan toiminnassa. Suomalaisessa koulussa on aiemmin keskitytty erityisesti erityisvaikeuksien ja etnisyyden näkökulmiin. Tulevaisuuden opettaja tarvitsee toimintansa tueksi laajan, kaikki oppilaat kattavan käsityksen kulttuurisesta moninaisuudesta.

Opettajan osaamisen kartta tulevaisuudentaitojen kuvaajana

MAP-malli luotiin 2010-luvun loppupuolella kahdeksan yliopiston yhteistyönä. Tuolloin tavoitteena oli tehdä ”ennakoivaa tulevaisuustyötä” OVET-hankkeen virallisen nimen mukaisesti. Opettajan osaamisen kartan luomiseen liittyvissä pohdinnoissa oli vahvasti mukana tulevaisuusperspektiivi: minkälaista osaamista 2020-luvulla opettajankoulutukseen valittavat henkilöt tarvitsevat ei vain opintojensa aikana, vaan myös ammatissaan toimissaan 2060-luvulle asti.

Jos opettajan osaamisen karttaa vertaa kuuluisimpiin tulevaisuustaitolistauksiin, huomaa opettajan osaamisen kartasta löytyvän niistä monia. Tällaisia käsitteitä on esimerkiksi resilienssi. Opettajien vahvuuksiksi koronatilanteessa on noussut juuri joustavuus ja mukautumiskyky (esim. Karvi 2020). Mallia luodessa emme tienneet, että opettajan osaaminen ja sitä kuvaava malli joutuvat kunnolla testattavaksi jo vuonna 2020 koronatilanteessa.

Malli luotiin opettajankoulutuksen valintojen pohjaksi, mutta sen toivottiin suuntaavaan lisäksi opettajankoulutuksen sisältöjä ja opetussuunnitelmatyötä, määriteltiin siinä ns. opettajuuden ydin, jonka kaikki opettajaryhmät jakavat – erilaisin painotuksin. Lisäksi mallin avulla pystyy suuntaamaan opettajien jatkuvaa oppimista, josta tuolloin vielä käytettiin

täydennyskoulutuksen tai elinikäisen oppimisen termejä. Esimerkiksi opettajien ammatillinen hyvinvointi soveltuisi erinomaisesti jatkuvan oppimisen sisällöksi.

MAP-mallia on koeteltu erittäin haastavassa muutostilanteessa. Mallin voidaan todeta kestävästi hyvin muuttuvia tilanteita, joissa opettajien toiminnan on oltava joustavaa. Tällaisia joustavaa toimintaa vaativia muuttuvia tilanteita tulevaisuus tuonee tullessaan myös korona-ajan jälkeen. Opettajan osaamisen kartta toimii suunnannäyttäjänä kohti opettajuuden tulevaisuutta – ei vain valintavaihetta, vaan myös opettajankoulutusta ja opettajien jatkuvan oppimisen vaihetta.

Kirjallisuus

- Blömeke, Sigfried, Gustafsson, Jan-Eric & Shavelson, Richard J. 2015. Beyond dichotomies: Competence viewed as a continuum. *Zeitschrift für Psychologie* 223 (1), 3–13. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000194>
- Dwyer, Christopher P., Hogan, Michael J. & Stewart, Ian 2014. An integrated critical thinking framework for the 21st century. *Thinking Skills and Creativity* 12, 43–52. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2013.12.004>
- Karvi 2020. *Mitä poikkeukselliset opetusjärjestelyt opettivat? Poikkeustilanteen vaikutukset eri koulutusasteilla*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. [www-lähde]. < <https://karvi.fi/app/uploads/2020/12/Poikkeustilanteen-vaikutusten-arviointi-tulokset.pdf> > (Luettu 7.6.2021).
- Lonka, Kirsti 2020. Selvitys koronapandemian lyhyen ja pitkän aikavälin hyvistä ja huonoista seurauksista koskien koulutusta, nuoria ja hyvinvointia. *Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu* 1/2020. Helsinki: Eduskunta.
- Metsäpelto, Riitta-Leena, Poikkeus, Anna-Maija, Heikkilä, Mirva, Heikkinen-Jokilahti, Kirsi, Husu, Jukka, Laine, Anu, Lappalainen, Kristiina, Lähteenmäki, Marko, Mikkilä-Erdmann, Mirjamaija & Warinowski, Anu 2020. *Conceptual framework of teaching quality: A multidimensional adapted process model of teaching*. <https://doi.org/10.31234/osf.io/52tev>
- Miettinen, Joonas 2020. *Koronapandemia ja akavalaisten työelämä syksyllä 2020. Selvityksen tulokset*. Akava Works. [www-lähde]. < <https://akavaworks.fi/wp-content/uploads/sites/2/2020/11/Koronaselvitys-2020-Koronapandemia-muutti-tyon-tapoja-ja-kuormitusta-v2.pdf> > (Luettu 7.6.2021).
- Shulman, Lee 1987. Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. *Harvard Educational Review* 57(1), 1–23. <https://doi.org/10.17763/haer.57.1.j463w79r56455411>
- Spratt, Jennifer & Florian, Lani 2015. Inclusive pedagogy: From learning to action. Supporting each individual in the context of “everybody”. *Teaching and Teacher Education* 49, 89–96. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2015.03.006>

Anu Warinowski (KT, dosentti) on Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tiedekuntapäällikkö. Hän toimii OVET-hankkeessa vastuullisena johtajana.

Riitta-Leena Metsäpelto (PsT, dosentti) työskentelee Jyväskylän yliopistossa projektipäällikkönä. Hän toimii OVET-hankkeessa osahankkeen 1 johtajana.

Mirva Heikkilä (KM, OTM) työskentelee Turun yliopiston opettajankoulutuslaitoksessa tohtorikoulutettavana. Hän toimi OVET-hankkeessa projektipäällikkönä.

Mirjamaija Mikkilä-Erdmann (KT, dosentti) työskentelee Turun yliopiston opettajankoulutuslaitoksessa kasvatustieteen professorina, erityisalana opettajankoulutus. Hän toimi OVET-hankkeessa osahankkeen 3 johtajana.